

SZEMELVÉNYEK A HOMORÓDALMÁSI ORBÁN BALÁZS-BARLANG KUTATÁSTÖRTÉNETÉBŐL

Dénes István

ÖSSZEFOGLALÁS

Jelenlegi ismereteink szerint Székelyföld egyik leghosszabb barlangja a Homoródalmás határában nyíló, másfél kilométeres Orbán Balázs-barlang. Méreténél jóval jelentősebb történeti múltja, hiszen már a történelem előtti embernek is otthont adott, s az elmúlt évszázadok viharos eseményei idején ide menekültek a környék lakói. De egyike a történelmi Magyarország azon barlangjainak is, amelyet tudományosan legkorábban kutattak és térképeztek fel. Az úttörő kutató munka nagykedei Fekete István udvarhelyszéki földmérő nevéhez fűződik, aki 1835-ben feltérképezte, majd térképének melléklésével kis füzetben nyomtatásban ismerte a barlangot. A szerző beszámol a már csak egy példányban létező könyvecske megtalálásáról, közli a Fekete Istvánról összegyűjtött adatait, majd összefoglalja a későbbi időszakok barlangi kutatásait. (Főszerk.)

A Persány-Rika hegyvonulat É-i végződésénél fekvő Vargyas-szurdok legjelentősebb barlangja a Csudáló-kőben kialakult Kőlik. A Székelyföld legnagyobb, másfél km-es barlangja 1931. június 14-e óta Orbán Balázs nevét viseli az utókor hálája jeléül azért a hatalmas munkáért, amelyet a „Nagy Székely” szülőföldje bejárásakor végzett (1862–67) és amelynek eredménye a hatkötetes munkája (ORBÁN B. 1868–73).*

Az almási barlang egyike a történelmi Magyarország azon barlangjainak, amelyekről a legrégebbi említések történetek (KISGYÖRGY Z. 1973). Karsztológiai szempontból az első említésre méltó adatokat Fridvalszky János neves mineralógus közölte (FRIDVALSZKY J. 1767). Ezt követték BENKŐ JÓZSEF (1774), FICHTEL JÁNOS EHRENREICH (1780), KLEINKAUF JÁNOS (1793), majd ORBÁN ISTVÁN (1810) művei. Ez a kezdeti leíró korszak a barlang első felméréséig tart (1835). Ebben az időszakban még nem beszélhetünk a mai értelemben vett barlangkutatásról. A barlangokat csak említik vagy hozzávetőleges ismertetést készítenek róluk. Szinte mindig szóvá teszik a barlangok kitöltésében talált csontmaradványokat, amelyeket „sárkány-csontoknak” neveznek, és közlik a nép hozzájuk kapcsolódó hiedelmeit. A népi fantázia egészen a XIX. század végéig – amikor megindul és egyre jobban terjedni kezd a természetjárás és ehhez kapcsolódóan a barlangok látogatása – még sárkányokkal, ördögökkel vagy „terpékkel” népesíti be a barlangokat. A tömördek barlangi medvecsont, amelyek szétszórva hevernek a sötét üregek mélyén, mintegy igazolja ezeket az elképzeléseket, ezért

az emberek elkerülik a tátongó barlangnyílásokat. Csak néhány bátrabb egyén akad, aki félelmét legyőzve, kíváncsiságtól hajtva bemerészkedik a titokzatos sötétségbe. Ezek közé tartoznak a kor neves erdélyi utazói és természetbúvárai.

Az almási barlang Erdély legkorábban kutatott és felmért barlangja. Mint ismeretes, a történelmi Magyarországon a jelentősebb korai barlangfelmérések: a deményfalvi Sárkány-barlang 1719-beli, a Kazán-szorosban található Veteráni-barlang 1788. évi és az aggteleki Baradla 1794. évi térképi feldolgozása. Ezután következett 1835-ben a homoródalmási barlang felkutatása nagykedei Fekete István által, aki 1814 és 1830 között Csikszék, majd később Udvarhelyszék földmérője volt. 1835 szeptemberében Fekete mérnök kiszállt a Vargyas-patak szurdokába és betelepített a barlangba. Az akkori körülményekhez és felszerelésekhez mérten nagyon pontosan és részletesen felkutatta a barlang üregeit, megfigyelte élővilágát és végül „igen jeles” alaprajzot és keresztmetszeteket készített. A barlang hosszát 400 ölben (756 m) adta meg.

Kutatásának eredményeit, a barlang pontos leírását, méreteit, képződményeit, a barlang hajdani lakóit és az

* Az Orbán Balázs-barlang a romániai barlangkataszterben Peștera Mare de la Merești néven szerepel. Térképét a M. Bleahu, V. Decu, Ș. Năgrea, C. Pleșa, I. Povară, I. Viehmann által összeállított és 1976-ban kiadott „Peșteri din România” c. könyv közli a 384–385. oldalakon. A barlang kisebb méretű, magyar elnevezésekkel feliratozott térképét, valamint a Vargyas-patak szurdokvölgyének vázlatát a Karszt és Barlang 1973. I-II. számának 39–40. oldalán közöltük Kisgyörgy Zoltán írásának mellékletként. (Szerk.)

üregek végén található „drágaköveket” egy 16 oldalas könyvecskében adta ki Kolozsvárott (*FEKETE I. 1836*). A leírás nyelvezete a mai szóhasználatunkhoz képest különösen hangzik (*1. ábra*). Fekete a dolgozataához térképben is csatolt, amelyet akár ma is használhatnánk. Sajnos a könyvecskének jelenleg Erdélyben egyetlen létező példánya ismert, melyet Mátéffy Béla tanár fedezett fel a székelyudvarhelyi Dokumentációs Könyvtárban (a volt Református Kollégium könyvtárában). A térkép hiányzik a leírás mellől, de szerencsére Orbán Balázs: A Székelyföld leírása I. kötetében, ahol az almási barlang szorosával foglalkozik, Fekete Istvánra hivatkozva mellékelte a térképet, így az – a mű reprint kiadása révén – ma bárki számára hozzáférhető.

A barlang első feltárója

Fekete István neve egyetlen eddig megjelent lexikonban sem szerepel. Először *JÓKAI MÓR (1853)* emlékezett meg róla, miután Erdélybe látogatott és utazásai során az almási barlangot is felkereste. A kiránduló társaság Fekete Istvánt kérte meg vezetőül. A nagy író így jellemezte az akkor már „öreg és összeroskadt” nyugdíjas mérnököt az egyik úti levelében, amely a Délibáb c. újságban jelent meg Pesten:

„Vezetőül a szék hajdani mérnöke szíveskedett ajánlkozni, egy geniális különc, ki a legnagyobb tudományos képzettség mellett a legvégsőbb szegénységben él, és az a csodálatos, hogy neki e szegénység jólesik, s hozzá hű akar maradni; soha meghívást úri asztalhoz el nem fogad, nincsen ökosen szólás, mely őt rábírhassa, hogy ételben, italban részt vegyen, a szobában nem lehet rávenni, hogy leüljön, s ha az utcán megszólítják, leveszi a kalapját, úgy kíséri a megszólított, és semmi könyörgésre fel nem teszi a kalapját, – és mindez mily éles gúny a világra a tudományosságától!”

„Üközben alig tudtuk rávenni, hogy a szekérre felüljön, erővel gyalog akart jönni, pedig öreg már és összeroskadt. Egyszer már annyira elhagyta a világ, hogy a budvári romok üregeiben éjszakázott, de azért nem kért és nem panaszkodott soha. Csupán egy szenvedélye van, és ez a barlang. Éz volt életének legkedvencebb foglalatossága, ennek üregeit járta, bútta, fűrkészte untalan, több hetekig ellakott benne, csigákon, köteleken eregetve le magát a mély, ismeretlen nyílásokba, mikbe emberi szem soha le nem hatolt, s annyira ismerős annak minden kövével, hogy fátyla nélkül végig tudna benne jámi.”

Fekete István, hogy megkönnyítse a tájékozódást a barlang szövevényes járataiban, az egyes főágakat számokkal, az oldaljáratokat betűkkel jelölte meg. A fekete színű, valószínűleg szénporból készített festékkel írott számok és betűk a járatok elején, jól látható helyre vannak felírva. 1987-ben a téli földalatti barlangkutató táborozásunk alkalmával örömmel fedeztük fel a barlang akkori végpontján (az Emelet felé vezető kürtőben) egy sziklatömb oldalán Fekete István szép, kaligrafikus

A' Barlang' származásáról szerkezett.

A' Mál hegy' üreges része mész, és föld vegyületből, egyebektel együtt iten előállván, a' föld természet szerént a' mésztől megszultt; a' most lekopatizatt, mesterséges fal módjára egyenesen álló oldalak (0) nagy löve, egyik domborúsága a' más horpadásút töltéletesen bélepven: lágykorokban lapittathatok össze. Mínekutánna itt keménységet érte, egy lotságó töviz a' földrészelét feláztatván; azolat, nevezetesebben két szádalán (1. a.) kiöblegette, és az apróbb szálladéhatat a' földhelyi ürege fenekén rendszeren terítette. A' földmiatt a' hegy oldalához nem ragadhatott követt, az üreg fenekén felüsznelt: az össze ragadattak vagy közfalatt (1) vagy oszlopalt (2) vagy függő nagy képek és függő falalt formájálag állanak.

Ezen ide lágykorában termett barlangas hegy keménykedésre való száradtában gyalor szült repedéseket vett fel: a' mellékelt, valamint a' barlangnak, a' Mál fő hegy határokat vet, azért: a' barlang eleje alá bé szivárgó kis kóru Vargyas víznelt a' kőstény repedéseken bé férkezhető, és a' sorjában álló hegyarkak repedésein

Csepegési kövek.

Fellyülről, sok gyergyáktora kő sipolan viz lött nli csoppegő löd nelt való, a' levegő mozgásától ki nem szárazható helytelen; nevezetesebben a' két hátulás, úgy mint a' köves üregből el térő (7. 0.) ágalt derékán, az utolsóban a' nagy függő fürten túl; majd alatt heverő majd talpan álló terpe szélyes, majd kartsú magas, 's vékony terpe, 's majd öltözetes csonka bálvány formará, altár mi márvány keménységet felvetten található. Oda csepegő kőnek valóból keményedett csonka bálvány forma csomólt, a' mellék eretskélben megkülömböztetett línézést mutatnak: úgy a' falak oldalain is.

1. ábra. Részlet Fekete István: *Almási Nagy Barlang c. könyvecskéjéből (1836)*

betűkkel írott kézjegyet (*2. ábra*). Lázás kutatásba kezdtünk az egész barlangban és a sok irka-firka mázolás között, a Medvetemető bejárata mellett jobbra, mintegy embermagasságban sikerült kibetűzni a következő szöveget: „Nagy Kedei István Fötáborá”, alatta az évszám „1835”. (*3. ábra*.) Ezenkívül a barlang járataiban meg 11 helyen találtunk betű- és számjelzést, amelyeket Fekete István készített.

Mintegy fél évszázaddal később a nagyszebeni *BIELZ EDE ALBERT* királyi tanfelügyelő az Erdély barlangjait leíró munkájában (1884) részletesen tárgyalta az almási barlangot és környékét, valamint teljes bibliográfiát közölt az addig megjelent írásokról.

Említést érdemel *Dr. Friedrich Kraus*, aki a barlanglátogatók számára készített részletes leírást a barlangról és környékéről, amely az Erdélyi Kárpát-Egyesület (Siebenbürgischer Karpathen-Verein) 1886-os évkönyvében jelent meg. A szerző Fekete István térképét csatolta munkájához Ezen a térképen – a Székelyföld leírásában közölt térképpel ellentétben – hét keresztszelvény is látható, amelyek az eredeti térképen szerepelhettek. Sajnos erről is hiányzik a lépték.

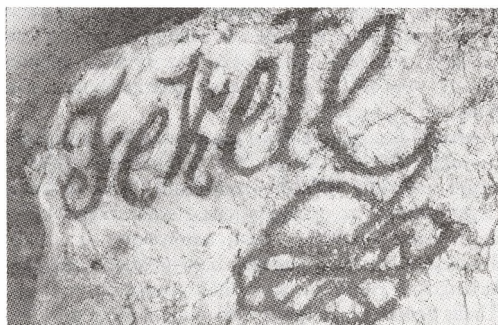
Fekete István és mások munkája nyomán egyre ismeretebbé vált a barlang. Több neves hazai és külföldi személy látogatta meg a barlangot (J. Paget, Kőváry L., A. de Gerando, Wessclényi M., Jókai M., Orbán B., E. Lassel, W. Hausmann). A barlang szádájában akkor még épégben állt a kőfal, de a bejáráshoz csak nehezen, rozoga falépcsőn lehetett felkapaszkodni.

Századunk elején *PODEK FERENC*, a brassói Szász Múzeum munkatársa kezdte meg újra az almási barlang, valamint a szoros más üregeinek kutatását. Dolgozataiban (1910, 1914) a nagy barlang kitöltését és a benne talált őslénytani leleteket tanulmányozta, de átvizsgált további 20 kisebb barlangot és bejelölte térképi helyüket. Régészeti kutatásainak fő eredményei azok a bronzkori leletek, amelyeket az általa Bronz-barlangnak nevezett üregben talált. Ő kutaita elsőként a Vízkeletnél a bűvőpaták kifolyását.

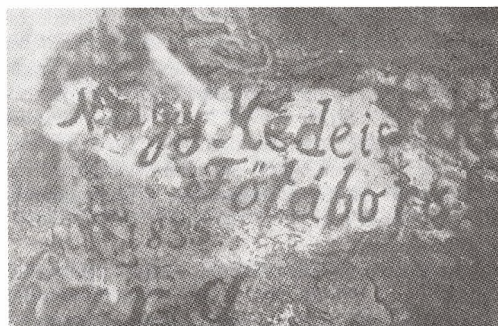
Podék Ferenc kutatásaival egyidőben és az ő kalauzálása mellett *STRÖMPL GÁBOR* geográfus a Magyar Királyi Földtani Intézet Barlangkutató Bizottsága megbízásából geomorfológiai és barlangtani megfigyeléseket végzett a Vargyas-szurdokban. Megfigyeléseit, következtetéseit több tanulmányban tette közzé (1912, 1913). A barlangok elhelyezkedési szintjeit egybevetette a Vargyas-völgy teraszaival, és ezek alapján, valamint a barlangokban talált üledékek őslénytani leleteinek időzítésével első ízben adott magyarázatot a Vargyas-völgy kialakulásáról, barlangjainak fejlődéséről.

1941-ben az Erdélyi Múzeum Egyesülettől *HAÁZ FERENC* és *JODÁL KÁROLY* kapott megbízatást a Vargyas-szoros barlangjainak vizsgálatára. Jelentésükben (1941) az Orbán Balázs-barlanggal nem foglalkoztak, mivel fő céljuk az erdők, bokrok, sziklák között megbúvó egyéb barlang felkutatása és feltárása volt. Mintegy 30 barlangot írtak le és térképeztek fel, és bejelölték a barlangok pontos helyét a Vargyas-völgy térképén. Több barlangban régészeti és őslénytani leletekre bukkantak. A barlangokat megszámozták és festékekkel jelölték meg a bejáratonál.

1943-ban *Kessler Hubert* és *Mottl Mária* végeztek ásásokat a Vargyas-szoros barlangjaiban. Kutatásaik

2. ábra. Fekete István kézjegye a barlang akkori végpontján (Dénes I. fényképe)

3. ábra. Fekete és társainak táborhelyét jelölő felirat a barlang Medvetemető nevű részének falán, restaurálás után (Dénes I. fényképe)

eredményei a Földtani Intézet Évkönyvében jelentek meg.

A második világháború után

1952 és 1957 között a bukaresti „Emil Racoviță” Barlangtani Intézet munkatársai: *Traian Orghidan* és *Margareta Dumitrescu* hosszabb időt töltöttek a szorosban, megkezdték a barlangok rendszeres, átfogó kutatását, térképezését és első ízben végeztek bioszpeleológiai gyűjtést. Monografikus munkájuk (*ORGHIDAN-DUMITRESCU 1962-63*) az Intézet évkönyvében jelent meg és 40 barlang kutatásának eredményeit közli. 27 barlang leírása kéziratban maradt fenn és az 1976. évi földregészkor erősen megrongálódtak. A román kutatók közölték az Orbán Balázs-barlang új térképét 1100 m összhosszúságban. Először jelent meg térképen a Nagyterem, melyet Walter Gutt mutatott meg Orghidannak. Gutt 1953-ban járt benne, de mint később kiderült, nem ő fedezte fel, a terem falain 1886-os feliratokat találtak.

Egy évtized elteltével a marosvásárhelyi és a székelyudvarhelyi múzeum kutatói kezdtek 1969-ben újabb régészeti ásásokat az Orbán Balázs-barlangban, vala-

mint az ún. Lócsúrben. A középső-paleolitikumtól a kora középkorig találtak leleteket, de feldolgozásuk, ill. publikálásuk még nem történt meg. Az 1970-es években **KRISTÓ ANDRÁS (1974)** végzett geomorfológiai vizsgálatokat a Vargyas völgyében.

A baróti liceum tanulóiból alakult amatőr barlangkutató csoport 1971-től kezdte meg a szoros barlangjainak feltáró kutatását. Először azonosították a barlangokat, megszámozták az országos kataszternek megfelelően, majd újratérképezték azokat, amelyeknek a térképe elveszett. Közben új üregekbe bukkantak, a már ismert barlangokat pedig megpróbálták tovább-bontani. Az „Ursus Spelaeus” barlangkutató csoport 1971-től 1981-ig működött, aztán tagjainak egy része a brassói Avenul klub tagja lett és végezte tovább a megkezdett munkát a sepsiszentgyörgyi fiatal barlangászok segítségével.

A kutatócsoport munkájának főbb eredményei: az Orbán Balázs-barlangban a harmadik kijárat felfedezése az egyik összekötő járat végén, valamint az üledék átása után a kapcsolat megteremtése az 54-es számú barlanggal, mely az almási barlang negyedik természetes kijáratá (KISGYÖRGY-DÉNES 1980); a Nagy-teremben több oldalág feltárása az omladék között. Újabb részletes térkép készült a barlangról, melynek összhossza az új feltárásokkal 1527 m-re növekedett, a szintkülönbség 49,90 m. A csoport 56 új barlangot fedezett fel és térképezett.

A legjelentősebb felfedezésük a Vargyas-patak jelenlegi aktív járatainak a feltárása. Több szakaszt derítettek fel: a szoros jobb oldalán a Felső Aktívot, a szoros bal oldalán az Alsó Aktívot. A patakos járatok eddig ismert összhossza 1560 m, míg a szorosban található valamennyi ismert barlang összes hosszúsága 7410 m (DÉNES I. 1980).

* * *

Dolgozatom célja az almási barlangnak és több mint két évszázados kutatásának rövid bemutatása volt, és egyben szíves meghívás minden érdeklődő számára a nevezetes hely megtekintésére, melyet Orbán Balázs így jellemez:

„... Egy olyan nevezetes pontra jutottunk, ... hová az utazók ezrei fognak tödulni, hogy a természetnek csudás és nagyszerű műveleteit megbámulják. Az almási barlang és ennek nagyszerű szorosa ez, mely bizonytaln egyike földrészünk legmegragadóbb pontjainak...”

Dénes István
Talissoara 187.
Jud. Covasna
4027 ROMANIA

I R O D A L O M

- BENKŐ JÓZSEF (1774):** Imago specuum m. principatus Transilvaniae admirandorum etc. ... - *Hartem*
BIELZ EDE ALBERT (1884): Beitrag zur Höhlenkunde Siebenbürgens - *Jahrbuch des siebenbürgischen Karpathen-Vereins, IV. Jg. pp. 8-14.*
DÉNES ISTVÁN (1980): Contribuții la cunoașterea rețelei subterane active riului Virghis - *Buletinul Clubului de Speologie „Emil Racovita”, 7. pp. 47-54. Bukarest*

- FEKETE ISTVÁN (1836):** Az új becses kovacs és nemes kő-bányával ritkított Almási Nagy barlang. Leg újabbon felvette nagy kődei Fekete István nemes Udvarhelyszék földmérője - *Kolozsvár az eváng. reform. kolégyom betűjével. 1836.*
FICHTEL JÁNOS EIHRENEICH (1780): Beitrag zur Mineralgeschichte von Siebenbürgen - *Nürnberg*
FRIDVALSZKY JÁNOS (1767): Mineralogia magni principatus Transilvaniae - *Claudiopolis (Kolozsvár)*
HAÁZ FERENC-JODAL KÁROLY (1941): A Vargyas-völgyi barlangok - *Erdélyi Múzeum, XLVI. kötet, 3-4. füzet, Kolozsvár*
JÓKAI MÓR (1853): Elbeszélések és útirajzok - *Budapest, pp. 89-97.*
KISGYÖRGY ZOLTÁN (1973): A homoródalmási Orbán Balázs-barlang - *Karszt és Barlang, I-II, pp. 39-40.*
KISGYÖRGY ZOLTÁN-DÉNES ISTVÁN (1980): A homoródalmási „Orbán Balázs” barlang - *Acta Harghitenia, Csíkszereda, pp. 347-360.*
KLEINKAUF JÁNOS (1793): Beschreibung einiger Berge und Höhlen im Burzenland und Zekelland - *Siebenbürgischen Quartalschrift, Band III. p. 108. Nagyszében*
KRISTÓ ANDRÁS (1974): A homoródalmási Vargyas-szurdok geomorfológiai problémái - *A Székelykeresztúri Múzeum Emlékkönyve, Csíkszereda, pp. 5-16.*
ORBÁN BALÁZS (1868-73): A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismeret szempontból. I-IV. - *Pest*
ORBÁN ISTVÁN (1810): Az udvarhelyszéki homoródalmási barlangnak bővebb ismeretése - *Kolozsvár*
ORGHIDAN, TRAIAN-MARGARETA DUMITRESCU (1962-63): Studiu monografic al complexului carstic din defileul Virghisului (nota I) - *Lucrările Institutului de Speologie „Emil Racovita”, Tom I-II, pp. 69-178. Bukarest*
PODEK FERENC (1910): Das Homoród-Almáscher Höhlengebiet - *Verhandlungen und Mitteilungen des Siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften zu Hermannstadt, Bd. LX., pp. 104-111.*
PODEK FERENC (1914): Előzetes jelentés a homoródalmási barlangokban végzett kutatásairól - *Barlangkutatás, II. pp. 178-184.*
STRÓMPL GÁBOR (1912): A Vargyas szurdoka - *Földrajzi Közlemények, XL. kötet, X. füzet, pp. 223-226.*
STRÓMPL GÁBOR (1913): A homoródalmási barlangrendszer és kialakulása - *Barlangkutatás, I. kötet, 3. füzet, pp. 107-116, u.i. németül: pp. 133-141.*
SZÉKELY KINGA (1986): Évfordulók. 150 éve történt. (Fekete István könyvének megjelenése.) - *Karszt és Barlang, II. p. 152.*

PASSAGES FROM THE RESEARCH-HISTORY OF THE ORBÁN BALÁZS CAVE

The above-mentioned cave is one of the largest karst caves of the Hungarian populated Székely-land situated in the canyon of the Vargyas [Virghisul] river in the vicinity of the village Homoródalmás [Merești] Rumania. The cave has got its Hungarian name after the most outstanding nature-researcher, Balázs Orbán, who gave the first detailed geographical and ethnographical description of Székely-land. In the Rumanian speleological cadaster the cave is listed by the name Peștera Mare de la Merești.

The cave was explored at a very early time, and the survey made of it is among the first ones prepared in the historical Hungary. A map published by István Fekete at Kolozsvár [Cluj-Napoca] in 1836 came to light recently. István Fekete was the surveyor of the district Udvarhelyszék and he took a map of the cave as early as 1835. However, the entrance section of the cave has been well known for a long time; the Prehistoric man made his home here and during war-times in Transylvania it gave a shelter for the inhabitants of the villages around. Archaeological surveys brought valuable findings to light. The speleological exploration of the cave is going on. At present a 1,5 km long section of the cave is known. (Redactor)